

ԳՐԱԿԱՆ

ՄԶԿԻԹԻ ՄԸ ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ

Ո՞վ է սա հայր որ մզկիթ մը շինել տուած է...

Մեծանուն երգիծարան Յակոբ Պարոնեանի «Ազգային Ջոջեր»ուն ծանօթ գրասէր ընթերցողը, անկասկած հարցուցած է ինքզինքին վերոյիշեալ ենթախորագիր հարցումը, քանի Պարոնեան միայն մէկ նախադասութեան մէջ խտացուցած էր կեանքը իր Ազգային Ջոջերէն՝ Կարապետ Պէյ երամեանի, գրելով. «Մզկիթ մը շինել տուած է»:

Թէ ո՞վ է սա հայր... ինչո՞ւ մզկիթ մը շինել տուած է եւ ո՞չ եկեղեցի մը, դպրոց մը... Եթէ ազգային ջոջ մը եղած է, ապա ի՞նչ ծառայութիւն մատուցած է ազգին, ո՞ւր ծնած է... անմահ երգիծարանը ո՞չ մէկ լուսաբանութիւն կու տայ, այնպէս ինչպէս տուած էր միւս ջոջերուն մասին:

Ամիսներ առաջ, երբ կը թղթատէի երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան պաշտօնաբերք «Սիոն»ի 1927 Յունուարի թիւը, այնտեղ հանդիպեցայ «Մզկիթի մը Պատմութիւնը» խորագրով յօդուածի մը: Հեղինակը՝ Մինաս Չերազն էր, որ տարիներ ետք լոյս կը սփռէր Պարոնեանի «Ազգային Ջոջեր»ուն մէջ յիշատակուած Կարապետ Պէյի կեանքին վրայ, թէ ինչո՞ւ սա հայր մզկիթ մը շինել տուած է եւ թէ ի՞նչ եղած է այդ մզկիթին նակատագիրը:

Ահա թէ ի՞նչ կը գրէր Չերազ:

Կարապետ Պէյ երամեան, ծնած էր Ակն: Ծանօթ էր որպէս Գարաֆէհիա Կարապետ Պէյ, ուր եւ շինել տուած է մզկիթը:

Թէպէտ Չերազ նաեւ չի՛ յիշեր թէ ի՞նչ գործով զբաղած էր Կարապետ Պէյ, սակայն կ'արձանագրէ թէ երամեան գերդաստանը հարուստ եղած է:

Ու Կարապետ Պէյ, ժառանգորդը

երամեան գերդաստանի հարստութեան, աշխարհին հետ իր հաշիւները փակած կարծես, քաշուած էր Պէօյիւֆտէրէ, ու «քանաստեղծական ոգի տածելով բոլոր Ակնցիներու պէս, երկու քան կը պաշտէր, ծաղիկ ու երաժշտութիւն», կը գրէ Չերազ:

Կը պատմուի թէ Կարապետ Պէյի ապարանքը ունէր ընդարձակ պարտէզ մը, եւ ան մեծ գումարներ ծախսած է իր պարտէզը դարձնելու համար դրախտանման վայր մը, ու ոչինչ խնայած է տարբեր երկիրներէ բերելու բնութեան ծոցէն ծլած՝ ամենէն գեղեցիկ ծաղիկները: Այդ օրերուն, Սուլթանի պալատին գեղեցկօրէն խնամուած պարտէզն անգամ, կարելի չէ եղած իսկ քաղ դատել Կարապետ Պէյի «դրախտային» բուրաստանին հետ:

Ու եթէ մէկ կողմէն՝ իր առանձնացած կեանքով, չէր հետքաքրուած ազգային հարցերով, միւս կողմէ՝ Պոլսահայ միութեանական ղեկավարներն ալ հեռու մնացած էին Կարապետ Պէյի նման հարուստներէ, որոնք իրենց անձնական հաճոյքին համար պատրաստ էին վատնելու իրենց ժառանգական գանձերը: Եւ ի՞նչ փոյթ եթէ անտարբերութեան դիմակը կը հագնէին ազգային պարտականութիւններու ու պարտաւորութիւններու առջեւ:

Ու օր մը, Մինաս Չերազ, որպէս ատենապետը Միացեալ Ընկերութեան, Արփիարեանի հետ միասին, այցելութիւն մը կու տան Կարապետ Պէյի: Անոնք իրենց ճարտարութեամբ փայփայելով Կարապետ Պէյի «Ես»ը, կը յայտնեն թէ իրենց միութիւնը տարեկան պարահանդէս մը կազմակերպած է յօգուտ գաւառա-

կան բազմաթիւ դպրոցներու:

Կարապետ Պէյ ուշի ուշով լսելէ ետք իր հիւրերուն բարի նպատակը՝ կ'ըսէ.

- Ես, գրոց ու բրոց չեմ, եւ մէկ ոտանաւոր միայն գոց ըրած եմ.

«Փարա իսթէմէյին պիգտէն,
Պուզ կիպի սօուրուզ սիգտէն:»

(«Դրամ մի ուզէ՛մ մեզմէն,
Սառի պէս կը սառնիմք ձեզմէն»)

Երկու գրագէտները առանց իսկ յուսահատելու Կարապետ Պէյի պատասխանէն, կրկին կը դիմեն «ամիրայական մեծանձնութեան» ու կը խնդրեն որ ան իր ներկայութեամբ պատուէր իրենց պարահանդէսը, անոր յանձնելով հրաւերի տոմսեր:

Կարապետ Պէյ մոռնալով իր թրքերէն ոտանաւորը, ո՛չ միայն մեծ գումար մը կը նուիրէ Միացեալ Ընկերութեան, այլ պարահանդէսին ալ գալով կը վարձէ ամենաթանկ օթեակը:

- «Ինչո՞ւ ելե՛մ տրական լամբարներէն ոմանք վառուած են եւ ոմանք ոչ» - զարմանով հարց կու տայ Կարապետ Պէյ, նշմարելով սրահին մթութիւնը:

- «Խնայողութեան համար, Կարապետ Պէյ: Մեր Ընկերութիւնը աղատ է Պէյ, եւ կ'ուզէ քիչ դրամ ծախսել պարահանդէսին համար» - կը պատասխանեն պատասխանատուները, յուսալով գոհացուցիչ պատասխան մը տուած ըլլալ ամիրային:

- «Խնայողութի՞ւն, երբ ես հոս եմ» - պոստելով իր թանձր յօնքերը, կը պատասխանէ Պէյը, ու վիրաւորուած արժանապատուութեամբ կը շարունակէ.

- «Վառե՛լ տուէ՛ք բոլոր լամբարներն ալ: Ստակը ինէ:»

Ու ինչպէս կ'ըսէ Զերազ, «Կարապետ Պէյի առատածնութեան շնորհիւ, սիրավառ գոյգեր մինչեւ լոյս

պարեցին լուսափաղփուկ սրահի մը մէջ»:

Ճերեկները խնամելէ ետք իր բուրաստանը, ամէն երեկոյ Կարապետ Պէյ իր ծաղկալից սենեակին մէկ անկիւնը քաշուած, ու կտրուած առօրեայէն, հանոյ՜նով կ'ունկնդրէ արեւելեան երգեր կամ եղանակներ: Այդ օրերուն Պէյիւփտէրէի մէջ ան ծանօթացած էր երիտասարդ թուրք երգիչի մը, որուն ձայնը հրապուրած էր Պէյը:

Ու օր մըն ալ իր մօտ կանչելով՝ երգիչին հարց կու տայ.

- Ինչո՞ւ «միւլէզզէն» չես ըլլար որ ձայնդ աշխարհ բռնէ:

- Զեր վսեմութիւնը գիտէ թէ մզկիթ չկայ այս թաղին մէջ, շինելու յոյս ալ չկայ, քանի որ ժողովուրդը աղատ է - կը պատասխանէ երիտասարդ երգիչը:

- Աղֆա՞տ - զարմացած հարց կու տայ Կարապետ Պէյ ու կը շարունակէ.

- Ես շինել կու տամ իմ ծախսովս, պայմանով որ դո՛ւն ըլլաս «միւլէզզինը»:

Ու Զերազ կը գրէ, թէ ամիսներ ետք Կարապետ Պէյի պարտէզէն ոչ շատ հեռու փոքր մզկիթ մը կը կառուցուի, ուր ամէն օր իր սիրած երգիչը կը կարդայ «էզզէնը» եւ ինք ալ հանոյ՜նով կ'ունկնդրէ անոր գեղեցիկ ձայնը: Պէյիւփտէրէի մահմետականները, որոնք ջերմեռանդութեամբ կը յանախեն իրենց նոր մզկիթը, մեծ գովասանքով կը խօսին Կարապետ Պէյի բարեգործութեան մասին, որուն համբաւը շուտով կը տարածուի ամբողջ Կոստանդնուպոլսոյ մէջ, թէ ինչպէս հայ մը մզկիթ մը շինել տուած է:

Ահա այս է պատճառը, որ անմահ երգիծաբանը իր «Ազգային Ջոջեր»ուն մէջ, միայն հինգ քառով կը ներկայացնէ

Կարապետ Պէյը:

Կարապետ Պէյի բարեբարութիւնը ո՛չ միայն նախանձը կը շարժէ կրօնամոլներուն, այլ էյուպէն ժամանած մոլեռանդ թուրքեր, ժամանակ մը վերջ, Պէօյիւֆտէի սրճարաններուն մէջ կը սկսին վարկաբեկել Կարապետ Պէյը՝ ըսելով.

- «Այդ հայը, մեր շնորհիւ հարստացած է, եւ կ'ուզէ վեհանձնութիւն ծախել մեզի:

«Ճշմարիտ մահմետականը չի խաբուիր այդ կիսամիտ անհաւատէն՝ «եարըմ աֆըլը կեաւութիւն»:

«Եթէ անկեղծ ըլլար իր իսլամութիւնը, պիտի փութար ընդունիլ մեր ճշմարիտ հաւատը: Քրիստոնեայ մնալով մզկիթ շինել տալը պարզապէս խաբէութիւն է: Հոն աղօթելու երթալը անընդունելի ու «հարամ» է ուրեմն, ու նախատինքն Ալլահին ու իր Մարգարէին դէմ: Մեր սրբազան պարտաւորութիւնն է անիծեալ «նալլէթլէմէ» նկատել այդ շէնքը եւ կործանել հիմնայատակ:»

Ու ըստ Չերազի, շրջանի ժողովուրդը ո՛չ միայն կը դադրի յաճախելէ հայու մը շինել տուած մզկիթը, այլ կը ձեռնարկէ հիմնայատակ ֆանդելու գայն:

Ու այսպէս «միւլէզզէնին» գեղեցիկ ձայնին կը յաջորդեն «բրիչներու թնդիւնները» որ ֆանի մը ժամէն աւերակոյտի կը վերածեն նորակերտ մզկիթը:

«1889ին, երբ հրաժեշտ տուի վերին Վոսփորին, անցայ այդ շէնքին առջեւէն: Գարշահոտութիւն մը միայն ամէն կողմ, եւ փաթեցաւոր ու ֆէսաւոր մահմետականներ աւերակներու մէջ ֆաշուած, գոհացում կու տային քնական պէտքի մը...» կը գրէ Չերազ, ու կ'եզրափակէ իր յօդուածը՝ գրելով.

«Այսպէս վարձատրուեցաւ թրքասիրութիւնը միամիտ հայու մը, որ ուզած էր բարիք ընել ապերախտ ժողովուրդի մը»:

Այսօր 120 տարի անցած է այս պատմութենէն ի վեր, որուն յաջորդած են ջարդեր ու կոտորածներ, աւելի ուշ ֆասաներոդ դարու առաջին ցեղասպանութիւնը, որուն զոհ գացին երկու միլիոն հայեր:

Նշեցնի իննսունամեակի սեմին ենք, եւ տակաւին աշխարհ չէ նանչցած հայուն արդար դատը ու դատապարտած բարբարոս թուրքը, որ տակաւ իր արիւնարբու շրթներով կը ջանայ պատռել էջերը իր գործած անմարդկային արարքներուն: Ի՛նչ փոյթ սակայն, եթէ Լոս Անճելըսի մէջ տակաւ կը շարունակուի թրքասիրութիւնը, ու թուրքերէ աւելի մեծ թիւով հայեր կը փութան լեցնելու այն սրահը՝ ուր վերջերս թուրք երգիչ մը ելոյթ ունեցած էր:

Բարեբախտաբար... Կարապետ Պէյի մը ոտնաձայնը չի լսուիր:

Փա՛նք Աստուծոյ:

ՆԱՀԱՊԵՏ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ